

8 | BRANÍK – OD ZEMĚDĚLSKÉ VSI K PRAŽSKÉ REZIDENČNÍ ČTVRTI

Nina Dvořáková

Braník patří mezi čtvrti připojené ku Praze v roce 1922. Dlouhou dobu byl jako většina jižních částí Prahy od historického centra oddělen Vyšehradskou skálou, v jejímž nitru byl proražen tunel až na počátku 20. století. Do té doby byl Braník s Prahou spojen především říční dopravou. Území Braníka bylo dlouhodobě spjato se zelinářstvím, výhodná poloha v blízkosti Vltavy a úrodná půda dodávaly starému venkovskému jádru převážně zemědělský ráz. Mimo zemědělství se na území Braníka dařilo také těžbě vápence a výrobě vápna. Pozůstatkem po ukončení těžby je výrazná přírodní dominanta nesoucí název Branické skály. Zajímavostí je, že v období druhé světové války byla nacisty uvnitř skály zbudována podzemní továrna na výrobu elektronik.

Vazbu na Prahu má Braník dlouhodobě, již od 14. století patří mezi vlastníky Braníka některé pražské kláštery či Staré Město pražské (Bederníček, 2006). Z období, kdy část Braníka byla součástí vlastnictví dominikánského řádu, pochází místní významná kulturní památka, dlouhodobě chátrající Dominikánský dvůr. Dnes je Braník nejčastěji spojován s pivovarem založeným na počátku 20. století, výroba piva zde byla ukončena a přesunuta na druhý břeh Vltavy v roce 2007. Kromě těchto pamětihodností je Braník především pro Pražany důležitý i svými dopravními stavbami. Již Král (1946) zdůrazňoval význam branického nádraží, které po několik desítek let plnilo významnou úlohu při víkendových cestách Pražanů za rekreací směrem na jih od Prahy do Posázaví a Povltaví. Spíše negativní vliv na území Braníka má Jižní spojka vystavěná v 80. letech 20. století. Důležitá vnitroměstská dopravní tepna, spojující západní a východní část Prahy, nejenže na území Braníka přinesla neúměrné dopravní zatížení, ale také nenapravitelně rozdělila Braník na dvě omezeně provázané části.

Zajímavé informace o historii Braníka lze čerpat z knih o městské části Prahy 4 (Augusta, 1996; Augusta, 2005; Broncová, Polák, 2014) či z publikace, které se zabývá historií dnešních pražských čtvrtí (Bederníček, 2006; Pelzbauerová, 2008). Přehled o dřívější podobě čtvrti podávají knihy s bohatou fotografickou přílohou z edice Zmizelá Praha (Bečková, 2003; Fojtík, 2012; Mahel, 2013). Charakteristiku čtvrti popisují zeměpisné průvodce albertovských geografů Jiřího Krále (1946) a Ctibora Votrubce (1965). Běžný život na území Braníka v dřívějších dobách popisují knihy Zdenky Landové (2003; 2005).

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejích předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

Vývoj počtu obyvatel, domů a bytů

V období pořízení císařských otisků stabilního katastru (obrázek 8.1) žilo na území Braníka 858 osob a stálo 124 domů. První novodobý strmý nárůst počtu obyvatel je spjat se vznikem tzv. Velké Prahy a připojení Braníka k hlavnímu městu. Původní struktura venkovské zástavby obce zůstala zachována především podél Branické ulice. Pozůstatky vinic a zemědělských usedlostí se dodnes dochovaly v podobě usedlosti Zemanka a neorenesanční stavby v ulici Na Křížku, jež na počátku 20. století sloužila jako výletní restaurace. Na venkovskou zástavbu postupně navázala výstavba činžovních domů, které je možné najít především v okolí Krčské ulice, a vilová zástavba. Rozvoj vilové zástavby probíhal jak na svazích, tak i na plošinách obou kopců spadajících do branického katastru.

Obrázek 8.1: Císařské otisky stabilního katastru z roku 1843 s výřezem zobrazujícím území Braníka.

Zdroj: ČÚZK (2020).

Rozmach vilové zástavby dokládá hlavní mapa i Orientační plán hlavního města Prahy s okolím z roku 1938 (obrázek 8.2). Na počátku 30. let již na území Braníka stálo kolem 600 domů a žilo necelých 7000 obyvatel (podrobnější struktura osídlení je patrná z tabulky 8.1). Bytová výstavba byla nejintenzivnější od 30. do 80. let 20. století. V 60. letech minulého století započala výstavba sídliště Novodvorská dimenzovaného na 3500 bytů pro 11 600 osob (Nový, 1971), které zčásti spadá do katastru Braníka. Dále proběhla výstavba obytných domů v ulici Mezivrší a dalších několika samostatných obytných celků v lokalitách Ve Studeném, Za Mlýnem, Na Mlejnku, Na Dobešce či na území Jiráskovy čtvrti. Přestože v tomto období převažovala především výstavba bytových domů, můžeme se místy setkat i s dostavováním rodinných domů uvnitř vilové zástavby.

Název sídla	Charakter sídla	Počet domů	Počet obyvatel
Braník	část města	304	4 524
Na Dobešce	skupina domů	79	777
Jiráskova čtvrť	skupina domů	59	570
Zemanka	skupina domů	54	336
Hladomor	skupina domů	12	193
U Fořtovny	kolonie, skupina nouzových obydlí	22	105
Jiráskova čtvrť	kolonie, skupina nouzových obydlí	13	63
Na Křížku	skupina domů	4	56
jednotlivý dům	jednotlivý dům	1	5
nouzová roztroušená obydlí	nouzová roztroušená obydlí	29	109
Braník – celkem	část města	577	6 738

Tabulka 8.1: Sídla tvořící katastrální území Braníka ve sčítání v roce 1930.

Zdroj: Statistický lexikon (1934).

Mimo převažující rezidenční zástavbu se na území Braníka setkáme ve 20. století také s výstavbou pracovně-obslužných areálů. Kromě areálu branického pivovaru patří mezi ně secesní areál Branických ledáren z počátku 20. století a čerpací stanice Vršovické vodárny, na konci 50. let byl na zelené louce na Novodvorské vystavěn areál Výzkumného ústavu pro sdělovací techniku A. S. Popova, o něco pozdější jsou výškové domy v ulici Roškotova či dům Subterra v těsné blízkosti starého Braníka.

S rozvojem bytové zástavby je spojen i prudký nárůst počtu obyvatel. Počet obyvatel na sledovaném území vzrůstal až do 80. let 20. století, v tomto období dosáhl počet obyvatel necelých 23 000. Naopak od 80. let až do počátku nového tisíciletí dochází k úbytku počtu obyvatel, v současné době je vývoj počtu obyvatel konstantní a na území Braníka žije 18 000 obyvatel. Po roce 1990 poklesla také intenzita bytové výstavby. Vystavěno bylo jen omezené množství bytových domů, namátkou uveďme například bytové domy poblíž Vavřenovy ulice, Na Dobešce či v ulici Pod Vinohradem. V posledních letech se začíná plánovat zastavění volných ploch vhodných k bytové výstavbě. V nedávné době byla započata výstavba nového obytného komplexu v dlouhodobě nevyužívaném prostoru mezi Jižní spojkou a ulicí Ke Krči. Plánovaná výstavba přinese 137 bytů a 15 řadových domů. V těsné blízkosti Jižní spojky se jedná také o výstavbě druhého developerského projektu s 300 byty. Novým trendem je přebudovávání uvnitř vilové zástavby, v některých místech dochází k bourání původních a výstavbě nových rodinných domů, v některých případech jsou původní rodinné domy nahrazeny domy bytovými.

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejích předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

Obrázek 8.2: Orientační plán hlavního města Prahy s okolím z roku 1938 s výřezem zobrazujícím území Bráníka.

Zdroj: MLP (2020).

Vývoj sociálního prostředí a věkové struktury

Vývoj věkové struktury ukazuje na postupné stárnutí obyvatelstva Braníka. Zatímco ve 30. letech podíl dětské složky ve věku do 15 let dosahoval 20 % a obdobný podíl dětské populace byl zaznamenán ještě v rámci sčítání lidu z roku 1981, v posledních 40 letech došlo k poklesu zastoupení dětské populace. Při posledním sčítání lidu z roku 2011 bylo na území Braníka evidováno jen necelých 11 % dětí. Aktuální údaje z roku 2019 naznačují mírné omlazení čtvrti, které je doprovázeno jak opětovným nárůstem zastoupení dětské populace, a to na 16 %, tak i poklesem indexu stáří (204 v roce 2019). Odlišný vývojový trend zaznamenáváme pro zastoupení seniorské populace. Zatímco v době vzniku Velké Prahy (1922) žilo na území katastru méně než 5 % seniorů (obyvatel starších 65 let), v současné době tvoří senioři celou jednu čtvrtinu místní populace. Celkově je vývoj věkové struktury ovlivněn postupným stárnutím rezidenční zástavby, většina domů byla na území katastru vystavěna před rokem 1989, po pádu socialismu byla realizována výstavba jen několika dílčích rezidenčních projektů (viz výše). S převládajícím stářím zástavby také souvisí teprve nedávno započatá generační výměna obyvatel v rámci větších obytných souborů. Vyšší podíl seniorů je také podmíněn přítomností domova pro seniory, jenž má podobu výškového panelového domu zakomponovaného do původní zástavby starého Braníka.

Vývoj sociální struktury obyvatelstva je popsán na základě rozmístění populace podle dosaženého vzdělání a postavení v zaměstnání. Zajímavým ukazatelem je současné zastoupení a rozmístění cizinců na území katastru. Vzhledem k tomu, že pro starší období jsou informace ohledně sociální struktury za dříve mimopražská území hůře dostupné, rozhodli jsme se sociální strukturu přiblížit na základě ceny pozemků určených k prodeji v roce 1939. Průměrná cena pozemků se na území Braníka pohybovala tehdy mezi 114 Kč/m² až 586 Kč/m². Nejdražší pozemky se nacházely v historickém středu katastru a na svazích v oblasti Na Křížku, Nad Lomem a v jižní části pak na území Jiráskovy čtvrti. V těchto případech šlo především o lukrativní pozemky určené pro výstavbu vilových domů. Nejnižší prodejní cenu měly naopak pozemky v údolí Kunratického potoka a na území, kde se bude v budoucnu rozkládat část sídliště Novodvorská.

Ačkoliv v první polovině 20. století získal Braník především ráz vilové rezidenční čtvrti, našli bychom na jeho území také oblasti s výskytem nouzových kolonií. Nouzová kolonie U Fořtovny se rozkládala poblíž dnešní ulice Vavřenova, druhou kolonii Na Klínku a Na Strži bychom našli na rozhraní Braníka, Krče a Podolí, poblíž ulice Zelený pruh. Na území Braníka se v roce 1930 vyskytovalo 67 provizorních stavení, jednalo se mnohdy o malé přízemní domky sociálně nejhůře postavených skupin obyvatel s rozmanitým způsobem obživy, mezi nimiž převažovali především manuálně pracující. Nouzové kolonie se mnohdy potýkaly s přelidněním, v kolonii U Fořtovny tak ve 30. letech žilo v průměru 4,8 lidí na jeden obydlený nouzový dům (Votrúbec, 1959). Obě zmíněné kolonie bychom na jejich místě našli ještě na konci 50. let. V roce 1958

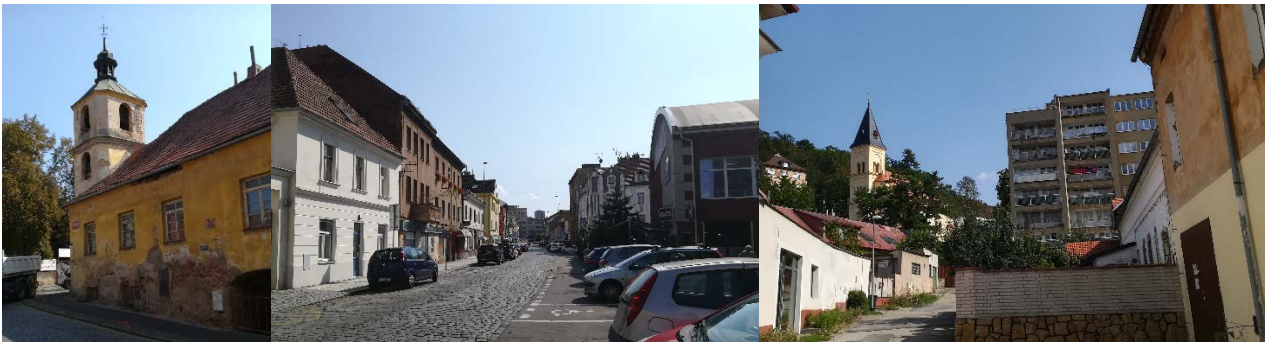
stálo v nouzové kolonii U Fořtovny 38 domů, ve druhé kolonii Na Klínku a Na Strži bychom našli přes 100 domů (Votrubec, 1959). Obě kolonie zanikly v 60. letech 20. století.

Mapa socioekonomického statusu pro rok 1970 pracuje s podílem osob s ukončeným středoškolským a vysokoškolským vzděláním a podílem osob podle postavení v zaměstnání. Na počátku 70. let dosáhlo středoškolského a vysokoškolského vzdělání na území Braníka 36 % dospělých obyvatel (SLDB, 1970), podobných vysokých hodnot dosahovaly např. katastry Vinohrad nebo Břevnova. Podíl dělníků ve stejném roce činil necelých 40 % ekonomicky aktivních obyvatel v populaci, v tomto ukazateli se Braník více podobá sousední Krči, na Vinohradech a v Břevnově dosahuje podíl dělníků o něco málo nižších hodnot (mezi 37 až 38 %). Můžeme tak konstatovat, že na počátku 70. let patřil branický katastr v rámci Prahy spíše k lokalitám s vyšším sociálním statutem (Praha – 30,5 % SŠ a VŠ; 42,6 % dělníků). V rámci katastru řadíme mezi lokality s vyšším sociálním statutem jak území s převládající vilovou zástavbou, tak i část tehdy nově postaveného sídliště Novodvorská s výrazně mladou populací s vyšším podílem vzdělanějšího obyvatelstva.

V roce 2011 jsme při popisu vzdělanostní struktury využili opět podíl obyvatel s vyšším dosaženým vzděláním v jednotlivých urbanistických obvodech, tento podíl v katastru Braník činí 62 % (SLDB, 2011). Pouze populačně malé urbanistické obvody Velký Háj, Krčské údolí, Braník-pobřeží a Braník-jih mají podíl osob s vyšším dosaženým vzděláním nižší než 50 %. Na území těchto obvodů se vyskytuje množství průmyslových areálů, předpokládáme, že na jejich území mohou být lokalizovány především ubytovny s nízkým sociálním statutem. Nejvyšší zastoupení osob s vyšším dosaženým vzděláním dosahují v katastru Braník obvody s převažující vilovou zástavbou Nad lomem, Na křížku, Jiráskova čtvrť (66 % a více). Nižší zastoupení osob se středoškolským a vysokoškolským vzděláním dosahuje sídlištní obvod Novodvorská I a staré centrum Braníka (necelých 58 %). V sídlištní zástavbě mohou být horší vzdělanostní poměry ve srovnání s ostatními částmi dány jak starší věkovou strukturou sídliště, která v mnoha případech podmiňuje nižší úroveň dosaženého vzdělání (podobná souvislost může platit i pro obvod Braník-střed, na jehož území se nachází již zmiňovaný domov důchodců), tak i o něco nižší úroveň sociálního statusu. Celkem v šesti branických urbanistických obvodech bylo dosaženo vyššího podílu obyvatel s ukončeným vyšším dosaženým vzděláním než v rámci celé Prahy. Územní koncentrace obyvatel s ukončeným středoškolským a vysokoškolským vzděláním je tak na území branického katastru o něco málo vyšší než v rámci celé Prahy.

Na území Braníka žijí nyní necelé dva tisíce cizinců, tedy 11 % obyvatel branického katastru (ŘSCP, 2020), což je například ve srovnání s Vinohrady o polovinu nižší zastoupení. Největší podíl osob s cizí státní příslušností nalezneme v urbanistických obvodech, ve kterých žije nízký počet obyvatel a na jejichž území se nacházejí především průmyslové areály. V ostatních územích se počet cizinců pohybuje mezi 14 % (Braník-střed) až 6 % (Jiráskova čtvrť).

Urbanistický obvod Braník-střed se rozkládá na území původního historického jádra. Naopak v obvodu s nejmenším podílem cizinců převažuje vilová zástavba doplněná o menší činžovní a panelové domy. Třetinu všech cizinců tvoří na území Braníka Ukrajinci, následováni Slováci, Vietnamci a Rusy. Další početnější zastoupení mají občané států Evropské unie, ale také například Filipínci. Zastoupení jednotlivých skupin cizinců se mezi obvody mírně liší pouze v pořadí, ve všech územích ale na prvních pěti místech převládají především zástupci střední a východní Evropy spolu s Vietnamci. V první desítce se pak častěji opakují státy západní Evropy.

Obrázek 8.2: *Současný Braník (staré branické centrum)*

Foto: *Nina Dvořáková (2020).*

V současné době můžeme Braník popsat jako atraktivní rezidenční čtvrť s pestrou paletou obytné zástavby skládající se ze starého branického jádra, vilových čtvrtí, činžovních a panelových domů. Ve fyzické struktuře mimo rezidenční zástavby dominuje rozsáhlé množství zelených ploch ať již v podobě Velkého háje, branické třešňovky, údolí Kunratického potoka či vltavského břehu. Právě poblíž přírodních ploch se nalézá množství sportovně-rekreačních areálů (areál Hamr, zimní stadion Kobra, sportovní hřiště Atletického branického klubu založeného na počátku 20. století). Tak jak se v průběhu 20. století měnil Braník z venkovské převážně zemědělské obce na rezidenční čtvrť, došlo k proměně funkcí i u některých původně průmyslových areálů. Jmenujme například čerpací stanici Vršovické vodárny přeměněnou na dětský volnočasový areál, ztrátu funkce branického pivovaru či proměnu části výzkumného areálu na nákupní centrum Novodvorská Plaza. Dnešní převážně poklidnou atmosféru rezidenční čtvrti narušuje především dopravní zátěž. Neúměrné hlukové zatížení a znečištění ovzduší přivádí na území branického katastru Jižní spojka s jedním z nejvíce dopravně vytížených míst v Česku, Barrandovským mostem. Ač je to pro mnohé současníky neuvěřitelné, na místě, kde dnes stojí pilíře Barrandovského mostu, stály ještě v 70. letech 20. století velmi oblíbené říční lázně Na mlýnku.

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejích předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

Literatura:

AUGUSTA, P. (1996): *Kniha o Praze 4: Nusle, Michle, Krč, Podolí, Braník*. MILPO, Praha.

AUGUSTA, P. (2005): *Praha 4 křížem krážem*. MILPO, Praha.

BEDRNÍČEK, P. (2006): *Obce vůkolní: před branami měst pražských*. Volvox Globator, Praha.

BEČKOVÁ, K. (2003): *Zmizelá Praha. Dodatky II., Historická předměstí a okraje města – pravý břeh Vltavy*. Paseka, Praha.

BRONCOVÁ, D., POLÁK, M. (2014): *Praha 4 známá neznámá*. MILPO, Praha.

FOJTÍK, P. (2012): *Tramvaje a tramvajové tratě. 4. díl, Historická předměstí a obce na pravém břehu Vltavy – jih*. Paseka, Praha.

KRÁL, J. (1946): *Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblasti*. Melantrich, Praha.

LANDOVÁ, Z. (2003): *Braník, náš domov, díl 1. Městská část Praha 4*, Praha.

LANDOVÁ, Z. (2005): *Braník, náš domov, díl 2. Městská část Praha 4*, Praha.

MAHEL, I. (2013): *Nádraží a železniční tratě. 2. díl, Zaniklé, proměněné a ohrožené stavby na pražské periférii*. Paseka, Praha.

NOVÝ, O. (1971): *Architekti Praze*. Pražský projektový ústav, Praha.

PELZBAUEROVÁ, V. (2008): *Dějiny částí Prahy jako dějiny farních obvodů*. Volvox Globator, Praha.

VOTRUBEC, C. (1965): *Praha, zeměpis velkoměsta*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.

VOTRUBEC, C. (1959): Zanikání nouzových kolonií na území Prahy. Příspěvek k zeměpisu velkoměsta. *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 64, s. 6–12.

MĚSTSKÁ KNIHOVNA PRAHA (2020): *Orientační plán hlavního města Prahy s okolím (1938)*, list č. 66 a list č. 57. Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/mapa1938>

Zdroje dat:

ŘSCP (2020): *Cizinci v Česku*. Interní anonymizovaná databáze. Ředitelství služby cizinecké policie ČR, Praha.

Historický vývoj obyvatelstva Prahy a jejích předměstí v první polovině 20. století, rezidenční a průmyslová předměstí

Sčítání (1900): *Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900*. Statistická kommise Král. hlav. Města Prahy a spojených obcí. Díl II. Poměry příbytečné. Praha.

SLDB (1970): *Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů*. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

SLDB (2011): *Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů*. Urbanistické obvody v Praze. Český statistický úřad, Praha.

Statistický lexikon (1934): *Statistický lexikon obcí v Republice československé*. Na základě sčítání lidu z 1. prosince 1930. Praha, Orbis. Díl I. Čechy.